

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИТУБЕРКУЛЬОЗНИХ ЗАХОДІВ В УКРАЇНІ

Любінець О. В.

Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького

За 15 років незалежності України доводиться констатувати різке зростання такого небезпечного захворювання, як туберкульоз. Якщо у 1991 р. на 100 тис. осіб захворіло на туберкульоз дещо більше 32 осіб, то у 1998 р. ця цифра становила 55,3, а в 2005 р. — 84,1. Епідемічні показники щодо туберкульозу в Україні в 10—12 разів вищі за відповідні у розвинених країнах. У ряді областей України, зокрема Херсонській, Луганській, Миколаївській, Кіровоградській, Донецькій захворюваність на туберкульоз сягає 103—174 випадків на 100 тисяч населення, що втричі вище за епідемічний поріг, зокрема, зросла захворюваність на відкриті форми туберкульозу, які становлять особливу небезпеку для оточуючих. За кількістю випадків захворювання на туберкульоз Україна стабільно займає друге місце в Європі слідом за Росією. Смертність від туберкульозу в Україні є найбільшою серед смертності від інфекційної патології і становить 23,4 випадки на 100 тис. населення. Щороку від туберкульозу вмирає більше 10 тис. наших співвітчизників. Причому, майже 14% з них на протязі першого року після виявлення.

В зв'язку з негативними соціально-економічними наслідками, що спричиняються туберкульозом, цю хворобу відносять до групи соціально небезпечних (ч. 2 ст. 1 Закону України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз»). Проте, туберкульоз вражає, також і осіб які не відносяться до соціально дезадаптованих груп населення. Тобто, погіршення епідеміологічної ситуації в Україні — гігантська проблема, яка загрожує безпеці держави.

З метою проведення протитуберкульозних заходів, забезпечення кожному громадянину безоплатності, доступності та рівних можливостей отримання протитуберкульозної допомоги — в Україні розробляється та приймається численна кількість нормативно-правових актів. Тобто держава, в особі центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування намагається забезпечити всебічний захист населення від туберкульозу, в тому числі і в правовому контексті.

На сьогоднішній день законодавство України про боротьбу із захворюванням на туберкульоз складається з Основ законодавства України про охорону здоров'я, Законів України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про захист населення від інфекційних хвороб», «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз» та підзаконних нормативно-правових актів.

Так, Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» визначає правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, спрямованої

на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, встановлює права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб.

Відповідно до статей 24—25 цього Закону встановлено, що особи, які хворіють на соціально небезпечні інфекційні хвороби, підлягають своєчасному та якісному лікуванню, періодичним обстеженням і медичному нагляду.

Лікування, обстеження та медичний нагляд за хворими на соціально небезпечні інфекційні хвороби у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та державних наукових установах проводяться безоплатно (за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів). Оздоровлення хворих на туберкульоз проводиться у спеціалізованих протитуберкульозних санаторіях також безоплатно.

Проте лише через шість років після оголошення епідемії туберкульозу в Україні — у 2001 році — правові засади протидії епідемії туберкульозу в Україні були визначені в Законі «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз». Цей Закон визначає правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, видів діяльності та господарювання, а також фізичних осіб — суб'єктів підприємницької діяльності, спрямованої на запобігання виникненню і поширенню захворювання на туберкульоз, встановлює права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері боротьби із захворюванням на туберкульоз.

Значну увагу в цьому Законі приділяється саме обов'язкам, відповідальності та гарантіям щодо осіб, хворих на туберкульоз, а також медичних працівників, зайнятих у цій сфері.

Так, ст. 8 Закону України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз» встановлено групу осіб, які підлягають обов'язковому профілактичному медичному огляду на туберкульоз. До числа таких категорій віднесено:

- особи, звільнені з установ кримінально-виконавчої системи;
- особи, які понад рік зареєстровані в державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу та безробітні;
- члени сімей, які понад рік отримують державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям;
- особи, які перебували під медичним (диспансерним) наглядом у протитуберкульозних закладах;
- особи, які перебувають під медичним (диспансерним) наглядом у наркологічному чи психоневрологічному закладі.

Відповідно до цього Закону Постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2006р. № 143 затверджено «Порядок проведення обов'язкового профілактичного огляду певних категорій населення на виявлення туберкульозу».

Профілактика туберкульозу, також, здійснюється шляхом проведення профілактичних щеплень та інших заходів, зокрема, при влаштуванні дитини до навчального закладу та при прийнятті особи на роботу.

Так, відповідно до ст. ст. 9 та 10 цього ж Закону профілактичні щеплення проти туберкульозу в Україні є обов'язковими і здійснюються відповідно до календаря профілактичних щеплень з дотриманням вимог ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади у галузі охорони здоров'я.

Також, існує особливий порядок лікування осіб, хворих на туберкульоз. Так, ч. 1 ст. 12 Закону України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз» встановлено, що лікування хворих на туберкульоз здійснюється під обов'язковим медичним контролем із дотриманням установлених стандартів лікування. Надання медичної допомоги та медичний (диспансерний) нагляд за всіма хворими на туберкульоз, інфікованими мікобактеріями туберкульозу та особами, які були в контакті з хворими на заразні форми туберкульозу, здійснюються спеціалізованими протитуберкульозними закладами.

Також, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення боротьби із захворюванням на туберкульоз» від 15.03.2006 р. № 3537-IV) внесено зміни до чинного законодавства з метою його удосконалення у частині забезпечення обов'язкового лікування хворих на туберкульоз, в тому числі й примусового лікування осіб, які ухиляються від лікування туберкульозу.

Попри всі зусилля, в державі ще й досі не створений адекватний механізм впровадження норм цього Закону в життя, тому епідемія туберкульозу продовжує невпинно поширюватись. Протягом багатьох років фтизіатрична галузь фінансується за залишковим принципом, протитуберкульозні програми не виконуються, протитуберкульозні медичні заклади у порівнянні з іншими лікувальними установами найгірше обладнані та забезпечені матеріально, знищено багато лікарень, диспансерів, санаторіїв, де проходили лікування хворі на туберкульоз, не відбувається оновлення кадрів. За час, що минув з моменту оголошення в Україні епідемії туберкульозу, було ліквідовано більше 11 % спеціалізованих туберкульозних клінік, 28,5 % протитуберкульозних диспансерів, 44 % туберкульозних відділень у лікарнях, 65 % санаторіїв для хворих на туберкульоз.

Попри надзвичайну небезпеку, яку становить туберкульоз не повною мірою виконуються передбачені програмами протитуберкульозні заходи як у масштабах держави, так і на місцях. Україна відчуває хронічний і катастрофічний голод на бюджетні кошти для боротьби із туберкульозом. Загальне фінансування протитуберкульозних програм, враховуючи складність економічного становища України, складає в окремих регіонах ледь 30—35 % від потреби. Рахункова палата України встановила, що більше 380 млн. гривень, або 70 % коштів, виділених з Державного бюджету України на

виконання Національної програми боротьби із захворюванням на туберкульоз, протягом 2002—2005 років були використані неефективно, не за призначенням та з порушенням чинного законодавства. То ж Національна програма боротьби із захворюванням на туберкульоз, яка добігла кінця у 2005 році, своєї мети не досягла: епідемію туберкульозу не вдалося не тільки побороти, а навіть стабілізувати.

В зв'язку з ситуацією, яка склалася у виконанні протитуберкульозних заходів Президент України взяв її під особистий контроль.

Так, відповідно до Указу Президента України від 06.12.2005 р. № 1694 «Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров'я населення» Кабінету Міністрів України було доручено забезпечити розроблення в установленому порядку та внести на розгляд Верховної Ради України загальнодержавну програму протидії захворюванню на туберкульоз.

Указом Президента від 14 лютого 2006 року № 132 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 січня 2006 року «Про заходи щодо підвищення ефективності боротьби з небезпечними інфекційними хворобами» Кабінету Міністрів п. 3 знову ж доручено розробити та затвердити заходи щодо боротьби з епідемією туберкульозу, передбачивши зокрема:

- впровадження механізмів виявлення та діагностики туберкульозу серед осіб, які належать до груп підвищеного ризику;
- оновлення матеріально-технічної бази протитуберкульозних закладів, проведення в них капітальних та поточних ремонтів, забезпечення харчування хворих на туберкульоз у протитуберкульозних закладах відповідно до встановлених норм;
- забезпечення фінансування протитуберкульозних закладів в необхідних обсягах;
- укомплектування протитуберкульозних закладів медичними працівниками та збільшення їх штатної чисельності;
- посилення захисту медичних працівників протитуберкульозних закладів від захворювання на туберкульоз та вирішення питання про підвищення їх посадових окладів, збільшення розміру доплати за шкідливі умови праці.

Указом Президента передбачено — забезпечення супроводу у Верховній Раді України законопроекту про внесення змін до статті 12 Закону України «Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз» щодо примусової госпіталізації хворих, а також відновлення мережі спеціалізованих протитуберкульозних санаторіїв. Для чого, зокрема, здійснити протягом 2006 року заходи щодо повернення таких санаторіїв у державну власність.

На виконання цих Указів Кабінетом Міністрів України 24 червня 2006 р. № 354-р було схвалено Концепцію Загальнодержавної програми протидії захворюванню на туберкульоз у 2007—2011 роках. А Верховною Радою України 9 лютого 2007 року прийнято Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми протидії

захворюванню на туберкульоз у 2007—2011 роках». Ключовими положеннями програми, відповідно до міжнародних стандартів контролю за туберкульозом, є: забезпечення своєчасної лабораторної діагностики туберкульозу методом проведення мікроскопії мазка мокротиння; застосування стандартизованих режимів лікування хворих; удосконалення підготовки медичних працівників і забезпечення високопрофесійними кадрами протитуберкульозних закладів; удосконалення системи інформування населення з питань профілактики і лікування туберкульозу, соціальної реклами здорового способу життя; організації управління тощо.

Програмою визначено, що *процес створення дієвої системи протидії і лікування туберкульозу повинен базуватися на диспансерному принципі надання протитуберкульозної допомоги населенню*. Що ж до ДОТС — стратегії, то вона буде мати місце у заходах боротьби з туберкульозом тільки в адаптованому до існуючої традиційної системи протидії та особливостей епідемії туберкульозу в Україні варіанті. Прийняття Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми протидії захворюванню на туберкульоз у 2007—2011 роках» дасть можливість покращити організацію виявлення та лікування хворих на туберкульоз, що ефективно вплине на основну ланку епідемічного процесу — джерело інфекції.

Проте необхідно констатувати, що в Україні основний тягар обов'язків у протидії туберкульозу взяло на себе Міністерство охорони здоров'я. Інші ж органи державної влади лише опосередковано виконують передбачені законодавством завдання. У зв'язку з чим необхідно констатувати подальше порушення прав та інтересів громадян в сфері боротьби із туберкульозом. До них можна віднести такі:

- низький рівень матеріально-технічного забезпечення протитуберкульозних установ, обмеженість фінансування протитуберкульозних програм за кошти державного та місцевих бюджетів;

- впровадження неефективних для умов епідемії в Україні стандартів подолання туберкульозу, руйнування системи фтизіатричної служби, яка традиційно склалася в Україні, неоптимізованість мережі протитуберкульозних закладів, закриття значної кількості лікарень, диспансерів, санаторіїв, недоступність медичної допомоги, особливо в сільській місцевості;

- дефіцит медичних препаратів;

- порушення основоположного принципу безоплатності надання фтизіатричної допомоги для населення;

- кадровий дефіцит та неадекватна епідемічній обстановці в країні система підготовки та підвищення кваліфікації кадрів та кадрова політика;

- відсутність державної системи санітарної просвіти та національної програми інформування населення про туберкульоз, його симптоматику, профілактику і лікування;

— недотримання норм чинного законодавства в частині захисту прав та виконання обов'язків хворих на туберкульоз, що, з одного боку, призводить до неконтрольованого поширення інфекції, відмов від лікування та невиконання хворими медичних приписів, а з іншого боку — до проявів дискримінації та стигматизації хворих та членів їх сімей за місцем проживання, в побуті, на виробництві тощо;

— відсутність механізмів впровадження і контролю державної соціальної політики в сфері подолання туберкульозу, недостатній рівень виконання державних та регіональних програм боротьби із туберкульозом, недостатня обізнаність державних службовців, відповідальних за прийняття рішень на різних рівнях органів державної влади та місцевого самоврядування, та низький рівень адвокації проблем контролю за туберкульозом в органах державної влади, відсутність в країні сприятливої суспільно-політичної ситуації для боротьби із недугою, громадськість в масі своїй не мобілізована на подолання епідемії;

— обмежений рівень соціальної допомоги хворим на туберкульоз, в тому числі недоступність отримання хворими визначеного чинним законодавством права на індивідуальне ізольоване житло;

— відсутність державної системи психо-соціальної реабілітації хворих на туберкульоз, що призводить до психічних розладів та випадків відторгнення хворих суспільним середовищем.

Тільки безумовна реалізація усіх зазначених вище нормативно-правових актів, як органами влади, так і кожним громадянином дозволить призупинити поширення епідемії туберкульозу в Україні.

Література

1. Global tuberculosis control: surveillance, planning, financing: WHO report 2005. — 247 p.
2. Борткевич С. Спираючись на паличку Коха, людство прямує до катастрофи // Журнал «Надзвичайна ситуація». — 2007. — №01 (111).
3. Загроза національній безпеці. Прес-реліз Рахункової палати України по матеріалам аудиту використання коштів Державного бюджету України, виділених на виконання Національної програми боротьби із захворюванням на туберкульоз на 2002—2005 роки // [www. ac-rada. gov. ua/ achamber/control/uk/ publish/article/main?art_id=356930&cat_id=502](http://www.ac-rada.gov.ua/achamber/control/uk/publish/article/main?art_id=356930&cat_id=502)
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992р. (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — №4. — Ст. 20; 1993. — №11. — Ст. 93; 1993. — №15. — Ст. 132; 1994. — №28. — Ст. 235; 1994. — №41. — Ст. 376; 1994. — №45. — Ст. 404; 1997. — №15. — Ст. 115; 2000. — №19. — Ст. 143; 2003. — №10—11. — Ст. 86; 2004. — №17—18. — Ст. 250; 2005. — №4. — Ст. 83; 2004. — №43—44. — Ст. 493; 2005. — №7—8. — Ст. 162; 2005. — №13. — Ст. 231; 2005. — №17. — Ст. 267; 2005. — №26. — Ст. 355; 2006. — №9, №10—11. — Ст. 96; 2006. — №22. — Ст. 184; 2006. — №22. — Ст. 199.

5. Про боротьбу із захворюванням на туберкульоз: Закон України від 05.07.2001 р. (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 49. — Ст. 258; 2002. — № 46. — Ст. 347; 2005. — № 11. — Ст. 198; 2005. — № 13. — Ст. 232; 2006. — № 34. — Ст. 292.

6. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення боротьби із захворюванням на туберкульоз: Закон України від 15.03.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 34. — Ст. 292.

7. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 р. (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 27. — Ст. 218; 1997. — № 6. — Ст. 49; 1997. — № 31. — Ст. 199; 1998. — № 10. — Ст. 36; 1999. — № 34. — Ст. 274; 2000. — № 5. — Ст. 34; 2001. — № 9. — Ст. 38; 2002. — № 7. — Ст. 52; 2002. — № 29. — Ст. 190; 2003. — № 37. — Ст. 300; 2004. — № 36. — Ст. 434; 2005. — № 2. — Ст. 38; 2006. — № 5—6. — Ст. 74; 2006. — № 22. — Ст. 184; 2006. — № 22. — Ст. 199.

8. Про затвердження Загальнодержавної програми протидії захворюванню на туберкульоз у 2007—2011 роках: Закон України від 8.02.2007 р. // Голос України. — 2007. — № 44, 14 березня.

9. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000 р. (із змінами) // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 29. — Ст. 228; 2003. — № 38. — Ст. 321; 2006. — № 22. — Ст. 199.

10. Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров'я населення: Указ Президента України від 06.12.2005 р. // Урядовий кур'єр. — 2005. — № 238, 14 грудня.

11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 січня 2006 року «Про заходи щодо підвищення ефективності боротьби з небезпечними інфекційними хворобами»: Указ Президента України від 14.02.2006 р. // Урядовий кур'єр. — 2006. — № 43, 3 березня.

12. Стан здоров'я населення та результати діяльності системи охорони здоров'я в Україні. 2005 р. — К., 2006. — 357 с.